

PROBLÉMOVÍ ELEGÁNI. ARABŠTÍ STUDENTI V PRAZE V 50. A 60. LETECH 20. STOLETÍ

DANIELA HANNOVÁ

THE RESTLESS DANDIES: ARAB STUDENTS IN PRAGUE IN 1950s AND 1960s

This article focuses on the phenomenon of students from the so-called less developed countries in communist Czechoslovakia, specifically Arab students in the 50s and 60s of the twentieth century. After a brief introduction highlighting the possible methodological approaches the attention is shifted towards cultural agreements and forms of studies in Czechoslovakia. The aspects of arriving abroad, preparatory language courses, accommodation in Prague, studying, everyday life of Arab students in Czechoslovakia and the conflicts they had faced are analyzed in the following part. The problem of Arab student adaptation to the new environment and troubles caused by cultural differences are illuminated in the framework of these thematic sections.

Keywords: Students – Czechoslovakia after 1948 – Communism – Arabs – identity – everyday life – cultural history

Příběhu arabských studentů v Československu v poválečném období se zatím nevěnovala samostatná pozornost. Tématu se pouze okrajově dotkly práce o Univerzitě 17. listopadu v Praze, zahraničních studentech obecně, nebo o československo-arabských zahraničních kontaktech.¹ Problematika samotná se přitom dotýká hned několika tematických okruhů. Arabské státy ve snaze přiblížit se ideálu pokrokového státu podporovaly studium svých občanů v zahraničí s cílem získat vysokoškolské tituly. Československo bylo jednou z takových zemí. Samo se současně snažilo působit na mladé lidi z tzv. rozvojových zemí s „potenciálem“. Vlivem politických událostí v polovině 50. let se mezi oběma stranami rozvinula čilá kulturní spolupráce, zahrnující i poskytování stipendií. Poválečné československé dějiny se zde protnou s dějinami moderních arabských států, do vysokoškolského života v komunistickém Československu vstoupí arabská identita konfrontující se s evropskou kulturou. Fenomén zahraničních studentů ze zemí třetího světa ve východním bloku nám umožní nahlédnout z jiného úhlu na sociální dějiny komunistických zemí. Vedle politických souvislostí totiž vystupuje kulturní a každodenní rozměr života v Československu ve sledovaném období, na který bude v tomto článku zaměřena pozornost.

¹ Například Marta Edith HOLEČKOVÁ, *Konfliktní lekce z internacionalismu: studenti z „třetího světa“ a jejich konfrontace s českým prostředím (1961–1974)*, Soudobé dějiny 20, 2013, s. 158–175; Petr ZÍDEK – Karel SIEBER, *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*, Praha 2009; Pavel URBÁŠEK – Jiří PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012.

Obraz druhého

Koncept „obrazu druhého“ je v české historiografii relativně mladým metodologickým přístupem, který vychází z interdisciplinárních trendů v humanitních vědách 2. poloviny 20. století. Je postaven na vzájemném definování dvou subjektů, které pojmenovávají druhého pomocí vlastních hodnotových rámců. Ty plynou z kulturního prostředí, ze kterého subjekt pochází, i z vlivu okolí. Na takovém „obrazu druhého“ je založena také teorie „orientalismu“.² Společně nám pomáhají přiblížit podobu vzájemného vnímání arabské a evropské, případně přímo československé společnosti ve sledovaném období. Oba tyto koncepty pracují s existencí kolektivní identity a historické paměti, které jsou přenositelné na další generace. Neopomíjejí ani úlohu jazyka. Právě v dobových literárních dílech, ale i v odborných textech či strohých úředních zprávách lze mapovat již zmíněné hodnotové rámce a předsudky. Ty jsou základem společně sdílené praxe nahlížení na svět „toho druhého“, a ačkoliv jde zajisté o hrubou generalizaci, můžeme právě díky ní načrtnout a pochopit základní představy, které ovlivňovaly jednání obou stran. V dopisech arabských studentů československým úřadům nebo arabským státníkům, které budou zmíněny v dalších kapitolách, se nám otevírá sebe prezentace samotných aktérů: to, jak chtěli být viděni, jaké aspekty každodenního života zmiňovali či jak popisují československé prostředí. Pomocí takových detailů můžeme následně skládat hodnotovou mozaiku arabských studentů.

„*It's not pleasant being Arab these days*“,³ píše ve své knize libanonský novinář Samir Kassir.⁴ Toto veskrze neveselé konstatování je odrazem toho, jak Kassir hodnotí svoji vlastní situaci. Pochází z doby, kdy se po „*certain September 11*“⁵ zhoršil pohled na muslimský svět zejména v Evropě a na severoamerickém kontinentě. Kassir, který proslul zvláště jako ohnivý odpůrce izraelské zahraniční politiky i terorismu a jako obhájce sekulární demokracie, vidí v pocitu bezmocnosti jednu z nejsilnějších charakteristik dnešních Arabů, a to především v konfrontaci se zbytkem světa.⁶ Tento postoj, ovlivněný jistě do značné míry autorovým palestinským původem, ovšem vypovídá o arabské společnosti jako celku a podle některých orientalistů jde zřejmě o výsledek reakce na vývoj evropské společnosti po tzv. průmyslové revoluci.⁷ Jako evidentní vnímá i automatickou konfrontaci ve smyslu neustálé defenzivní rétoriky arabské společnosti v kontaktu se západním světem. Dnešní arabský svět jakoby se stále rozhlíží okolo sebe a očekává negativní reakce. Není náhodou, že výše zmíněný koncept orientalismu vytvořil Arab žijící celý život v USA. Jaké ale bylo vzájemné vnímání arabské a československé strany po druhé světové válce, kdy byla historie moderních arabských států v počátcích?

² Tvzení, že Orient je především umělý evropský konstrukt a je definován jako odchylka od evropského „normálu“, je základ konceptu snažícího se postihnout nerovný způsob vzájemného vnímání Západu a Orientu. Jeho autorem je profesor palestinského původu Edward Said, kterého ale mnoho orientalistů kritizuje (např. Bernard Lewis). Edward SAID, *Orientalismus*, Praha 2008.

³ Samir KASSIR, *Being Arab*, London 2006, s. XI.

⁴ Samir Kassir byl palestinsko-syrský novinář a historik, který byl zavražděn v roce 2005.

⁵ S. KASSIR, *Being Arab*, s. XI.

⁶ Tento pocit popisuje jako „*the Other's gaze constantly confronts you with your apparently insurmountable condition... You have to have been the bearer of a passport of a pariah state to know how categorical such a gaze can be.*“ S. KASSIR, *Being Arab*, s. 2.

⁷ Tahar LABIB (ed.), *Imagining the Arab Other: How Arabs and Non-Arabs View Each Other*, New York 2008.

Arabové se pochopitelně v rámci post koloniální reality vyrovnávali s hledáním nové identity. Oproti Turecku a Íránu neměly arabské státy sousedskou zkušenost se Sovětským svazem a jejich politické dějiny byly především plny tendence vyrovnat se se západoevropskými zeměmi.⁸ V tomto ohledu lze předpokládat, že obraz Československa byl v jejich představách nejvíce ovlivněn jeho průmyslovými a zbrojními zakázkami v blízkovýchodním regionu. Je ale otázkou, zda středoevropský region ztotožňovali se Západem, či zda naopak Arabové byli v představách československých občanů zaměňováni za stereotypní obraz „Turka“, jenž patřil do klasické rakousko-uherské „výbavy“. Již tyto úvahy napovídají, že téma hranic a identity bude v arabsko-evropské konfrontaci hrát silnou roli. Vlivem porovnávání sebe s „druhým“ vzniká definice vlastní situace.⁹ Skrze takový proces jsme svědky stereo typizace obou aktérů, Evropanů i Arabů. Negativní i pozitivní stereotypy vypovídají více o svých autorech než o těch, které zobrazují.¹⁰ Je ale otázkou, zda Československo mohlo v představách Arabů ve druhé polovině 20. století představovat Západ. Nebo zda vztah k evropské kultuře byl stejný u všech složek arabské společnosti. Rýsování kulturních hranic z arabské strany se zatím v tomto období jistě odvíjelo od rozdělování Evropy podle vztahu k bývalým kolonizátorům. Vytvořila-li se ve druhé polovině 60. let v československém veřejném mínění averze vůči zahraničním studentům, podoba její artikulace byla založená na klasických středoevropských stereotypech týkajících se Orientu. Pravděpodobně jde o výsledek percepce islámského světa skrze symboliku sexuality, krutosti a prostředí harémů.¹¹

Výše zmíněné charakteristiky a otázky by měly v následujícím textu pomoci rozšířit perspektivu nazírání na danou problematiku. Například československou stranou často vyčítané arogantní chování arabských studentů a demonstrativní hrdost na vlastní historii mohly být částečně následkem vyrovnávání se s komplexy v rámci post koloniálního traumatu. V takových postojích následně zřetelně vidíme, jakými parametry byli odlišováni „oni“ od „nás“.

Stipendia a studenti na vlastní náklady

Od konce druhé světové války sledovala československá zahraniční politika zájmy Sovětského svazu, a ani v tomto případě nešlo o výjimku. Po dodávkách zbraní nově vznikajícímu státu Izrael byla pověst Československa v regionu poměrně špatná, následné přeorientování na podporu arabských zemí ve druhé polovině 50. let ale situaci hodnotově zvrátilo.¹² Československo tím navázalo na hospodářské aktivity již z meziválečného období a vybuďovalo si v regionu pověst materiálně vyspělé země.

Bohužel se o studiu cizinců v Československu nevedla soustavná evidence, takže kromě neúplné sbírky zápisových listů, v nichž se už v první polovině 50. let objevuje několik

⁸ Bernard LEWIS, *Dějiny Blízkého východu*, Praha 1996, s. 321.

⁹ Luďa KLUSÁKOVÁ (ed.), *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*, Praha 1997, s. 7.

¹⁰ Tamtéž, s. 8.

¹¹ Hana SOBOTKOVÁ, *Balkán mezi Evropou a Orientem: obraz Balkánu v české a francouzské populárně vědecké publicistice (1875–1914)*, dizertační práce FF UK, Praha 2007, s. 13.

¹² Zajímavé je, že sovětskou podporou Izraeli nejvíce utrpěli především členové arabských komunistických stran, kteří byli osočováni ze sionismu.

arabských jmen, nemáme k dispozici žádný souhrnný seznam. Se studenty arabského původu se pochopitelně setkáváme i před rokem 1956. Nemáme ale o jejich osudech žádné podrobnější zprávy. Můžeme se jen domnívat, že šlo o jedince studující zde na vlastní náklady, jejichž osudy, které je zavedly do střední Evropy, se velmi lišily. Právě ve zmiňovaném roce 1956 podepsalo Československo s Egyptem první kulturní dohodu obsahující i otázku poskytování stipendií a vysokoškolské spolupráce. Tento rok není vzhledem k Suezské krizi překvapením. Kulturní smlouvy nebyly podmínkou studia (setkáme se i se studenty z arabských zemí, které takové dohody s Československem neměly), ale zajišťovaly institucionální rámec teprve zabíhající se praxe. Stipendia tím byla zahrnuta do konceptu československé zahraniční politiky vůči blízkovýchodním státům a vzájemného sblížování. Postupně byly podle stejného scénáře podepsány smlouvy i s ostatními arabskými republikami.

Arabští studenti se do Československa dostávali i prostřednictvím společenských organizací, nebo přihlášením do oficiálního konkurzu z vlastní iniciativy. Stipendia byla nabízena prostřednictvím OSN (od roku 1960 šlo o 30 míst ročně), Mezinárodního svazu studentstva (ten umožňoval studium deseti osobám ročně), nebo na přelomu 50. a 60. let například i díky Československému svazu mládeže, který je poskytoval prostřednictvím Světové federace demokratické mládeže.¹³ Tímto způsobem Československo oslovovalo především ty země, s nimiž nemělo navázané diplomatické vztahy. Poslední stipendijní akcí byla tzv. „akce 90“, kterou zaštiťovalo ministerstvo zahraničního obchodu.¹⁴ Významnou složku tvořily prominentní děti, které díky své rodině dosáhly u československého zahraničního úřadu protekce. Nejčastěji je doporučovalo jeho obchodní oddělení, které prosazovalo v konkrétní zemi československé zájmy. Přijetím takového studenta se mohly splnit bezprostřední hospodářské plány a pozice ČSR v konkurenci s ostatními zeměmi, které se na arabském trhu snažily prosadit, se posílila. V roce 1967 mezi adepty navrhovanými zahraničním úřadem s poznámkou „*zvlášť důležité*“ nalezneme i jméno odkazující na členy rodiny Assadů, kteří se od druhé poloviny 60. let snažili ovládat většinu nejvýznamnějších vojenských postů v Sýrii.¹⁵ Je příznačné, že všichni jmenovaní v tomto seznamu jsou děti buď vojáků, nebo úředníků ministerstev, a žádají většinou o studium na Univerzitě 17. listopadu v Praze.¹⁶ Extrémní byl případ z roku 1967, „kdy skupina syrských uchazečů o studium, kteří vyčkávali v Praze a využili výhodné situace při návštěvě syrské vládní delegace v ČSSR“, dosáhla přijetí ke studiu na vlastní náklady díky přimluvě syrských státníků.¹⁷ Nepřehlednost situace podporoval také fakt, že se na československé úřady obracely i konkrétní osoby nebo sdružení ve svízelné politické situaci. Například Všesvazová jednota iráckých studentů, která nalezla útočiště v Sýrii, žádala v roce 1957 o přijetí na

¹³ P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 351.

¹⁴ Národní archiv (dále NA), fond KSČ-ÚV-100/3, Praha – mezinárodní oddělení, svazek 13, arch. jedn. 39, Informace pro soudruha Hendrycha, 3. března 1960.

¹⁵ V seznamu je uvedeno Farouk el-Assad, syn generála George Džavdada, náčelníka finanční správy syrské armády. Příjmení může pocházet z matčiny strany, což je v Sýrii obvyklou praxí. Pochází-li žena z významnější rodiny než muž, nechává si svoje příjmení. Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), TO-T, Sýrie 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 7, návrhy uchazečů o studium na Univerzitě 17. listopadu, Damašek 12. dubna 1967.

¹⁶ Synovec vedoucího funkcionáře letectva, synovec generálního sekretáře ministerstva nafty, synovec obchodního zástupce, syn důstojníka atd. Tamtéž.

¹⁷ AMZV, TO-T, Sýrie 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 7, zpráva pro MŠK.

československé univerzity.¹⁸ Tím se československá diplomacie dostávala do citlivých situací, které ji mohly snadno zdiskreditovat v očích konkrétního státu. Jednala totiž s oficiální iráckou vládou o možné spolupráci a současně přijímala ke studiu irácké komunisty a opoziční emigranty. Nalezne-li pak v seznamu československého ministerstva zahraničí „15 míst pro Irák“, je nemožné odhadnout, o jakou skupinu v postavení vůči oficiální vládě šlo. Studenti, kteří získali status emigranta, poté v Československu pobývali tajně, tedy bez vědomí domácího režimu. Museli si prodlužovat pobyt v některé ze západních zemí, aby jejich studium zůstalo utajeno.¹⁹ Nejde jen o případ Iráčanů. Stejný status emigrantů mohli získat komunisté ze všech arabských zemí. Například jordánské emigraci v Damašku bylo nabídnuto 5 stipendijních míst, která byla oficiálně připočtena k celkovému počtu syrských stipendistů.²⁰ Šlo o členy jordánské národní fronty, která byla úzce napojena na Komunistickou stranu Sýrie a Libanonu. Jinak se ale žádostem jednotlivců bez doporučení místní komunistické strany nevyhovovalo.

Od rozpadu Sjednocené arabské republiky v roce 1961 převážili v Československu syrští studenti. Konstantně jich bylo po celá 60. léta a pravděpodobně i v dalších desetiletích nejvíce. Zprvu lehká početní převaha Egyptanů z let 1956 až 1957 je tedy překonána bývalým spojencem. Předpokládám, že vlivem domácí egyptské politiky, která skrze zahraniční úřad v Praze vyvíjela značný tlak na zde studující Egyptany, se v Československu postupně vyprofilovali především studující na vlastní náklady, a to většinou na technických a přírodovědných oborech.²¹ Se začátkem 60. let tedy tito arabští stipendijní „pionýři“ v Československu začali raději preferovat západní země. V průběhu 60. let se setkáváme vedle dominantní syrské skupiny s poměrně početnou skupinou iráckých studentů. Podle nedatovaného záznamu Univerzity 17. listopadu o arabských studentských svazech, který pochází někdy z let 1962–1968, je po 237 Syřanech ve Svazu syrských arabských studentů v ČSSR druhá nejpočetnější svazová skupina ta irácká se 150 členy.²² Musíme si uvědomit, že nejde o absolutní číslo, jelikož do svazu nevstupovali všichni studenti a někdy do nich naopak vstupovali ti, kteří na to podle obecných svazových stanov neměli právo.²³ Dalším důkazem o počtu iráckých studentů, stoupajícím počátkem 60. let, je seznam studentů poměřující počet arabských studentů na přípravných kurzech a na vysokých školách v roce 1960. Zatímco studentů ze SAR je na univerzitách 161 a v kurzech 10, Iráčanů je na univerzitách 22, ale v kurzech 92.²⁴ To svědčí o značném zvýšení zájmu. Počty alžírských, jemenských a libanonských studentů se pohybovaly okolo padesáti. Nejméně bylo tuniských a marockých studentů. Obtížné je sledovat osudy palestinských studentů. V zápisovém listu

¹⁸ AMZV, TO-O, Sýrie, 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 26, návštěva deputace iráckých studentů, Damašek 10. ledna 1957.

¹⁹ AMZV, TO-T, Sýrie 1955–1959, k. 2, 116/113, obal 7, telegram z Damašku, 13. 5. 1958.

²⁰ AMZV, TO-O, Sýrie, 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 26, stipendia pro Jordánsko, 18. června 1957.

²¹ O vlivu pracovníků zahraničních úřadů na arabské studenty a o dopadu politické situace v rodných zemích bude podrobněji pojednáno v části o konfliktech v každodenním životě.

²² NA, fond Univerzita 17. listopadu v Praze, k. 136, i. č. 261, Souhrnné zprávy o práci se svazy 1962–1968.

²³ USL kritizovala předsedy arabských svazů, že do nich přijímají i absolventy nebo pracovníky podniků ministerstva zahraničního obchodu, např. stážisty v podniku zahraničního obchodu Polytechna. NA, fond Univerzita 17. listopadu v Praze, k. 136, i. č. 261, Stanovy svazu syrských arabských studentů v ČSSR.

²⁴ NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha – mezinárodní oddělení, sv. 13, arch. jedn. 39, Seznam studentů z málo vyvinutých zemí, 1960.

palestinského studenta z roku 1950 je u státní příslušnosti uvedeno „neurčena“.²⁵ Často je jejich národnost zaměněna za jordánskou, jelikož do Evropy přijížděli právě z jordánského exilu a studovali zde na vlastní náklady.

Co se celkové komparace se situací v okolních zemích týče, nápomocná je nám zpráva o problematice syrských studentů v socialistických zemích z roku 1969. Zmiňuje zpočátku i situaci v Západním Německu, kde bylo koncem 60. let podle analýzy zastupitelského úřadu v Damašku nejvíce syrských studentů – dohromady jich bylo více než ve všech ostatních zemích východního bloku. Nejdůležitější roli v přijímání arabských studentů hrály vedle Československa Bulharsko, východní Německo a Sovětský svaz. Situace se od zdejších poměrů značně lišila. Bulharsko se nejvíce potýkalo s problémy vyplývajícími především z toho, že země neměla do roku 1967 se Sýrií uzavřenou oficiální kulturní dohodu regulující vysokoškolskou spolupráci, a tak nedocházelo ani k alespoň relativní kontrole přijíždějících studentů. Ti poté vytvořili studentskou organizaci otevřeně vystupující proti politice strany Baas ve vlasti, což bulharskou stranu nutilo k nechtěným intervencím do syrských vnitřních záležitostí. V roce 1969 bylo v Bulharsku na 600 Syřanů, což je po SSSR nejpočetnější syrská studentská skupina v tzv. východním bloku. Bulharská strana tedy přikročila k různým omezením v praxi přijímání arabských studentů, které zaváděla od druhé poloviny 60. let. V NDR evidovali na vysokých školách asi 400 Syřanů. V Sovětském svazu pak 800 až 900. Jejich počet v ostatních socialistických zemích nepřerostl ve významnější číslo, takže mimo výše zmíněné čtyři země nikde nevznikla „studentská otázka“, která by nutila zabývat se arabskými studenty a vyžadovala si obsáhlé zprávy odpovědných úřadů.

Jedním z možných motivačních důvodů pro studium v Československu na vlastní náklady byl i fakt, že ostatní socialistické země, kde byla vysoká koncentrace zahraničních studentů jako SSSR, BLR a NDR, nedovolovaly soukromě financované studium, nebo pouze ve výjimečných případech.²⁶

Za obecným rozhodnutím studovat v zahraničí stál pochopitelně nevyhovující stav arabských univerzit. Ještě v roce 1969 nebyla podle zprávy československého zahraničního úřadu v Damašku kapacita dvou syrských univerzit schopná absorbovat absolventy středních škol.²⁷ Některé obory přitom byly na velmi nízké úrovni. Pro ambiciózní jedince tak byla motivace získání vysokoškolského titulu v Evropě nebo v Americe existenční záležitostí. Za volbou Československa lze nalézt několik faktorů. Reputace Československa byla i navzdory poválečným dodávkám zbraní Izraeli ve druhé polovině 50. let pozitivní, a to díky přítomnosti zahraničních technických podniků a vojenské spolupráci.²⁸ V zemích, které otevřeně proklamovaly přátelství se Sovětským svazem a uzavřely s ním a jeho spojenci kulturní dohody, bylo na první pohled přirozené podporovat výjezd svých studentů právě do východního bloku. Skutečnost však nebyla tak jednoduchá. Především taktizování Egypta a Sýrie a jejich strach z nestabilní domácí politiky vedl v některých letech i přes prohlašované přátelství k omezování počtu studentů. Zdá se ale, že i přes tyto restriktce

²⁵ Archiv Univerzity karlovy (dále AUK), fond Filozofická fakulta UK (dále FF UK), i. č. 1844, k. 557, Zápis o zkoušce Fathi Salema Shurraba.

²⁶ AMZV, TO-T, Sýrie 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 7, Damašek 30. května 1969.

²⁷ AMZV, TO-T, Sýrie 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 7, problematika studia syrských studentů, Damašek 30. května 1969.

²⁸ Tato vojenská podpora v prvním arabsko-izraelském konfliktu dlouhodobě poškodila pověst především arabských komunistů, kteří byli osočováni ze sionismu.

převážily buď levicové sympatie, nebo ekonomické motivy. Studium ve východním bloku bylo oproti západní Evropě levnější.

V dosud uvedených číslech a národnostech se nám ztrácel genderový aspekt. Název „arabští studenti v Praze“ automaticky navozuje představu, že šlo pouze o muže. Studovaly zde ale i ženy, které se objevují i mezi arabskými komunistickými emigranty. S jistotou lze říci, že šlo o studentky, které si studium samy financovaly. Nikdy nefigurují v seznamech stipendistů a ani ve svazech arabských studentů. Šlo s největší pravděpodobností o příbuzné úředníků žijících v Československu nebo arabských komunistů. Arabské manželky diplomatů navštěvovaly na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze kurzy češtiny s ostatními zahraničními studenty. Řádné vysokoškolské studium ale nezačaly.

Studium, každodenní život a konflikty

Od samotného příjezdu až po ukončení studia a následný návrat domů se arabští studenti dostávali do celé řady situací, shodných se zkušeností všech zahraničních studentů. Nalezneme ale několik příznačných charakteristik, které plynuly přímo z kulturního zázemí arabského regionu a z hodnot, jež si studenti z domácího prostředí nesli. Konfliktní situace někdy nabývaly komického rázu (například z kolejniho života), ale často tvořily i základ násilných střetů a měly za následek izolaci arabských studentů. Zúžením měřítka na obyčejné záležitosti všedního dne dosáhneme živějšího obrazu v porovnání s administrativním rozměrem vyjednávání stipendií a praktických stránek studia. Ukázkou obyčejných starostí, které se někomu mohou zdát bezvýznamné, naopak dokážeme ilustrovat barvitost studentského života. Je důležité si uvědomit, že každodennost a trávení volného času v 50. a 60. letech zde měly svá specifika i mimo rámec evropsko-arabských rozdílů. Především volný čas, kterého si Arabové jako studenti užívali dostatek, měl být podle československých autorit tráven účelově. Ještě v první polovině 60. let lze zaznamenat oficiální kampaně proti „nekulturnímu“ trávení volného času.²⁹ I z této okolnosti mohla plynout častá nedorozumění. Pochopitelně nejvíce o průběhu každodenního života arabských studentů vyplyne ze stížností, ať už přicházely z jakékoli strany.³⁰ Více lze vyčíst i ze zmínek, které jsou pouze informativního rázu, například ze zpráv o existenci studentského svazu, o účasti na brigádě, návštěvě domova atd.³¹

Začátek studia a první konflikty

Již samotný příjezd do Československa se pro zahraniční studenty často ukázal jako problematický. Na vině byla částečně špatná komunikace mezi československým zahraničním

²⁹ Martin FRANC – Jiří KNAPIK, *Volný čas v českých zemích 1957–1967*, Praha 2013, s. 313.

³⁰ Je přirozené, že v archivním materiálu nalezneme především zmínky o negativních zkušenostech obou stran. Jde o jednostranný druh dokumentů, z nichž nelze vyvozovat absolutní závěr o celkové zkušenosti arabských studentů.

³¹ Opět jsme zde limitováni prameny. Například zajímavé téma pohybu arabských studentů po Praze a jejich „mentální mapa“ města nelze bez dostatečně reprezentativního vzorku výpovědí pamětníků zpracovat. Je zapotřebí také zdůraznit, že všední aspekty života studentů z arabské politické emigrace se lišily od života arabských stipendistů. Ti se neúčastnili společenských akcí pořádaných arabskými studentskými svazy a neměli tak pevné vazby se svými krajany.

úřadem a arabskými úředníky či studenty. Byli to totiž právě pracovníci ambasád, kteří měli na starost administrativní vyřízení všech náležitostí po úspěšném složení pohovoru.³² Mezi nejčastější neočekávanou agendu můžeme počítat opakované žádosti o výměnu studentů, o výjimečné studium osob navíc, o posouvání termínů atd. Vina za tyto komplikace byla svalována na „známou pomalost zdejšího úřadování“.³³ Vedle zdoluhavého vyřizování hrály roli i četné vládní krize v arabských zemích a vcelku komplikovaná situace jejich domácí politiky, která jistě ztěžovala hladký administrativní průběh. V roce 1957 egyptské úřady připojily k seznamu osmi stipendistů ještě žádost se jmény sedmnácti studentů, kteří museli z důvodu mezinárodní roztržky ukončit studium v Anglii a Francii, a ideálně měli být přeměrováni na studia do ČSR.³⁴ Někteří studenti se ale po zlepšení mezinárodního postavení Egypta chtěli vrátit zpět do západní Evropy, v čemž jim egyptská strana nebránila. Takové manévry také ztěžují přehled o počtu zde studujících Arabů, jelikož se nemůžeme spolehnout pouze na vládou vypisovaná čísla, která byla měněna podle momentálních potřeb. Pravděpodobně byl ale finální počet vždy vyšší než podle původních plánů. Počet se dále upravoval v případech, že ostatní země odmítly nabízenou možnost, jako např. Pákistán v roce 1956, jehož původní čtyři místa byla přidělena Jemenu.³⁵

Neočekávané příjezdy a nedodržení avizovaných termínů se daly předpokládat při překonávání tak velkých vzdáleností.³⁶ Správné načasování příjezdu bylo důležité z důvodu návaznosti na přípravné jazykové kurzy. Jednoleté studium češtiny se mnohým příjíždějícím studentům zdálo jako zbytečně dlouhá doba a snažili se příslibem intenzivního samostudia této povinnosti zbavit. Československá strana však byla v tomto ohledu neoblomná a na absolvování jednoletého jazykového kurzu trvala. Postupně ale s přibývajícimi problémy začala ustupovat a dovolovala „naskočit“ do kurzů i v průběhu roku. Riskovala tím nedostatečnou jazykovou přípravu, která se později ukázala jako největší překážka úspěšného dokončení studia.³⁷

³² Příjímací pohovory vládních stipendistů byly zpočátku v kompetenci arabských zemí. To přijaly domácí instituce s povděkem, jelikož při výjezdu stipendistů do západoevropských zemí byla praxe opačná – stipendisty si vybírala hostitelská země. Jediným pokynem československého zastupitelského úřadu bylo využívat oficiálních vládních brožur a usměrňovat zájem na technické obory. Postupem času se ale i v tomto případě průběh pohovorů upravil, a to především kvůli vzrůstajícímu počtu studentů. Např. v syrském případě byla ustavena meziministerská komise, která projednávala doporučení zahraničních úřadů. AMZV, TO-T, Sýrie, 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 7, zpráva pro MŠK, 1967.

³³ AMZV, TO-O, Sýrie, 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 26, zpráva ZÚ v Damašku, Damašek 20. července 1956.

³⁴ AMZV, TO-O, SAR, 1945–1959, k. 7, 211/38, obal 5, seznam egyptských stipendistů, Káhira 11. ledna 1957.

³⁵ AMZV, TO-O, SAR, 1945–1959, k. 7, 211/38, obal 5, Káhira 30. červenec 1956.

³⁶ Letecká doprava byla první a nejčastější volbou. V případě Sýrie ale ve druhé polovině padesátých let ještě neexistovala přímá linka Damašek–Praha; zřízena byla až v pozdějších letech. Výjimkou z arabských států byl Egypt, s nímž mělo Československo nejčilejší styky. Nabízely se tedy mezinárodní linky s přestupy v arabských hlavních městech. Některé letecké společnosti ale následkem tzv. suezské krize bojkotovaly Egypt a Sýrii v letech 1956 a 1957. Vypravit společně více studentů najednou bylo v této situaci komplikované, a tím pádem nepřijížděli všichni společně. Snažili se využít všechny možné alternativní spoje. Jako například linku Bombaj–Damašek–Praha indických aerolinek. Další možností, kterou na podzim 1956 zvolil syrský student Mourad a Aboud, byla cesta vlakem. Tu si podle zprávy vybral z ekonomických důvodů, aby ušetřil na výdajích. Měl vyjet z Alepa přes Evropu tzv. balkánským rychlíkem (Istanbul–Praha) a avizoval jednodenní zastávku v Brně. AMZV, TO-O, Sýrie, 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 26, zpráva československého velvyslanectví, Damašek 3. září 1956.

³⁷ Nevíme, jaká byla praxe při přijímacím pohovoru do založení Univerzity 17. listopadu v Praze v roce 1961, ale po jejím vzniku zařizovala škola v případě nutnosti překladatele, který studentovi tlumočil průběh pohovoru.

Pravděpodobně z kapacitních důvodů, částečně jistě i kvůli větší studijní koncentraci, byly tyto jazykové kurzy situovány mimo Prahu. První měsíce v Československu tedy Arabové strávili v menších městech a obcích. To, že se takový kulturní transfer neobešel bez problémů, dokazují četné archivní dokumenty ministerstva zahraničních věcí. Nejčastěji se setkáme se stížnostmi na materiální nedostatky ubytoven. V roce 1957 se dokonce dočteme o stávce syrských a egyptských studentů v Unčíně na Teplickou. Podle ministerstva školství šlo o první otevřený projev nespokojenosti ze strany zahraničních studentů v Československu. Zdá se, že arabští studenti artikulovali svoji nespokojenost velmi otevřeně a jazykem, který československé úřady zarážel. V dopisech adresovaných československým ministerstvům arabští studenti poměrně dramaticky nabízejí „*všechny oběti mimo naši hrdost*“.³⁸ Celou situaci musela uklidnit delegace z ministerstva školství, které se účastnil i syrský kulturní atašé a syrští novináři. Sama delegace musela ve své zprávě konstatovat, že „*budovu nelze označit jako vyhovující pro studenty z kapitalistických zemí, kteří jsou prvý rok v ČSR*“.³⁹

Ačkoliv by se dalo předpokládat, že největším kulturním rozdílem bude náboženství, konkrétně islámská víra a její praktikování, není tomu tak. Muslimští studenti se podle zpráv československých orgánů v tomto směru výrazněji neprojevovali. Mezi studenty tak příznačně nenalezneme žádné náboženské spory. Palčivější než odlišné náboženství se ukázaly rozdílné politické názory. Podle charakteristiky arabských studentů, kterou vypracovala Univerzita 17. listopadu, se muslimové v náboženském praktikování omezují na přebírání masbahy.⁴⁰

Překvapením ale může být počet stížností zabývajících se podobou a kvalitou jídla. Právě vztah k jídlu můžeme vytyčit jako jeden z nejvýraznějších aspektů trávení volného času, který vystupuje v kontrastu s československými podmínkami. Stravování je považováno za součást kultury a to v jejím širším pojetí jako kombinace zkušenosti, tradice a zahrnutí inovací, které tvoří každodenní praxi. Způsob stolování nebo druh potravin jsou výsledkem typické vazby k prostředí, které se ale liší v různých regionech.⁴¹ „*Food is culture when produced, prepared and eaten,*“ píše hned v úvodu Massimo Montanari a shrnuje tím celý koncept jídla zasazený do tzv. nového pojetí kultury.⁴² Arabští studenti pochopitelně po příjezdu do Československa začali praktikovat návyky, které sami považovali za přirozené, ale ve zdejším středoevropském prostředí se ukázaly jako extravagantní, přehnaně náročné nebo provokující. Byly tedy automaticky spojovány s něčím, co československému člověku 50. let evokovalo luxus, tedy opak přiměřeného. Především ovoce, které bylo pro střední Evropu exotické, patřilo ve středomořském regionu do běžné denní stravy. Hrály zde roli i společenské poměry. Právě jistá střídmost a účelový vztah k jídlu s primárním cílem nasycení by se daly zjednodušeně uvést jako typické v socialistickém Československu. V popisu přehnaných nároků syrských studentů v internátu v Unčíně se dočteme, že „*jsou zvyklí*

³⁸ AMZV, TO-O, Sýrie, 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 26, přepis dopisu syrskému ministru, 8. srpna 1957.

³⁹ AMZV, TO-O, Sýrie 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 26, cestovní zpráva delegace do Unčina, 19. července 1957.

⁴⁰ Masbaha, misbaha, sibha nebo tespah je šňůra s korálky, která slouží jako modlitební pomůcka.

⁴¹ Za regiony zde považují větší územní celky sdílející podobné kulturní vzory bez ohledu na politické poměry. Například středomořský region, balkánský atd.

⁴² Italský historik zaměřující se především na středověké dějiny a dějiny jídla tento koncept nejvíce rozvinul ve své knize: Massimo MONTANARI, *Food is Culture*, New York 2006. Citovaná věta je výtah z úvodu této knihy.

hodně sladit a kupují ovoce, tzn. výrobky, které jsou v ČSR dražší než v Sýrii“.⁴³ Exotické ovoce patřilo k nejčastěji zmiňovanému nedostupnému zboží v dobách socialismu, které dodnes hraje důležitou roli ve vzpomínkách pamětníků. V československé populární kultuře se stalo přeneseně i jakýmsi symbolem nedostatku. Překvapením pro arabské studenty byla i sladká jídla podávaná jako hlavní chod. Ovocné knedlíky a sladké nákypy většina nechávala po prvním ochutnání nedojedena. Další zmiňovanou charakteristikou bylo, že ve většině případů jde o silné kuřáky se spotřebou až 40 cigaret denně a milovníky kávy. Tyto pozitivy jim způsobovaly značné finanční potíže a podle československého ministerstva školství byly důvodem, proč jim často nevystačilo stipendium. V roce 1956 jejich nespokojenost s jídlem a zásobováním československé úřady zaskočila. Dokonce se jim zprvu snažily vyhovět ve snaze zmírnit dopad stížností na renomé ČSR v Egyptě a Sýrii. Dokládá to jednání úředníků ministerstva zahraničí, školství a zahraničního obchodu z roku 1957. V něm se podrobně rozebírá, jak je možné, že právě arabským studentům nestačí částka 600 Kčs měsíčně, a proč jsou jediní, kteří si stěžují.⁴⁴ Přitom počáteční zamýšlená míra československé vstřícnosti studentům vyhovět nás poněkud zaskočí. Například v roce 1957 československý velvyslanec v Damašku nabádal ministerstvo zahraničních věcí, aby nepamenovalo informovat správce jazykových kurzů, že toho roku začal ramadán 31. března ve 21 hodin a upozorňuje na nutnost zkrácení studijní doby a další specifika spojená s tímto půstem.⁴⁵ Zajímavá je informace, že v Unčíně „*pouze 14 mohamedánů dodržuje půst*“.⁴⁶ „Pouze“ naznačuje, že šlo o menší část muslimské části syrských studentů. Ne všichni se tedy rozhodli v cizím prostředí dodržovat jeden z tzv. pěti základních pilířů islámu. Pro 14 muslimů z Unčina byla zkrácena studijní doba na 4 hodiny denně, ráno si vařili sami, přes den nic nejedli a večere jim byla podávána později, tedy po setmění. Po zkušenosti se stížnostmi na stravu ze strany arabských studentů začaly československé zastupitelské úřady předem upozorňovat zájemce o studium, že nemohou mít během pobytu v Československu stejné stravovací nároky jako doma. Upozorňovaly především na nedostatek zeleniny a ovoce.⁴⁷ Přesto i v roce 1961 si libanonští studenti v Poděbradech stěžovali na jednotvárnou stravu, konkrétně na to, že „*dostávají stále brambory a knedlíky*“.⁴⁸

Problémová elegánie

S postupem doby je ale ze zpráv ministerstev cítit čím dál větší podrážděnost svědčící o tom, že pro životní styl arabských studentů měli opravdu malé pochopení. Současně je evidentní, že při popisu arabských studentů aplikují stejný obraz „potížisty“, který si žije nad obvyklou úroveň. V kontrastu se stížnostmi na nedostatek totiž vynikaly jejich výhody, které českoslovenští studenti a mnoho dalších obyvatel neměli. Šlo především o tuzexové poukázky, které jim byly propláceny za peníze posílané z ciziny. Také mohli volně cestovat

⁴³ AMZV, TO-O, Sýrie 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 27, syrští stipendisté – stanovisko k otázce nespokojenosti, 2. září 1957.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ AMZV, TO-O, Sýrie 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 27, telegram, Damašek 3. dubna 1957.

⁴⁶ Připsáno rukou úředníka z MŠK, tamtéž.

⁴⁷ AMZV, TO-O, Libanon 1960–1964, k. 1, 115/38, obal 41, informace o libanonských studentech v ČSSR, Bejrút 28. března 1961.

⁴⁸ Tamtéž.

do zahraničí, kde udržovali společenské styky s dalšími arabskými studenty. V některých případech se student už do Československa ani nevrátil. Taková praxe československé úřady pochopitelně dráždila (nemohly jí ale zabránit) a ve zbytku československé společnosti vzbuzovala závist. Ta byla živena i tím, že si Arabové ze zahraničí často přiváželi zde nesehnatelné zboží. Mimo to nakupovali v tuzexu především oblečení, které se výrazně lišilo od sortimentu nabízeného v síti československých obchodů. Francouzský velvyslanec popsal život afrických studentů v Praze takto: „*Okázalí, oblečení s elegancí, která se svou smělostí šťastně odráží od šedivosti českého ošacení, vybavení drahocennými tuzexovými bony, které umožňují nákup zahraničního zboží zakázaný prostému lidu.*“⁴⁹ Nebo ve zprávě bratislavského děkanátu chemické fakulty o syrském studentovi se zmiňuje „*častá prepychová pohostenia, pekné vybavenie vlastnej izby, veľmi pekne sa oblieka, často navštevuje nočné lokály a zábavné podniky*“.⁵⁰ Obraz „problémových elegánů“ tímto prosáknul i do československé společnosti a znatelně ovlivňoval její negativní vztah k zahraničním studentům.

Od ostatních se arabští studenti kromě vzhledu odlišovali i trávením volného času. Potřeba sdružovat se a stýkat se se svými krajany je v cizí zemi častým a pochopitelným jevem. Zahraniční studenti v Československu v 50. a 60. letech nebyli výjimkou. Arabští studenti trávili volný čas v drtivé většině společně a ve velké míře udržovali společenské styky i se svými ambasádami.⁵¹ V tomto ohledu se sice přiblížili socialistickému ideálu kolektivních hodnot, ale s minimálním pochopením z československé strany. Na ostatní studenty působili sektářským dojmem a z československé strany je poznat nervozita z malého přehledu o dění v uzavřených kroužcích arabských studentů. Noční život, v porovnání se středoevropskou společností značně aktivnější, byl dalším zdrojem potíží. Noční společenský život je ve středomořském regionu přirozenější součástí denního rytmu než ve střední Evropě, kde není den rozdělen odpolední siestou způsobenou vysokými poledními teplotami. Družnost a společné večírky patřily k běžnému způsobu trávení večerů. Společné večery se odehrávaly většinou na kolejkách a neeliminovaly se jen na spolubydlící, ale zahrnovaly širší arabskou komunitu včetně pracovníků zahraničních úřadů. Hlasitá arabská hudba a společnost většího množství cizích lidí v pozdních večerních hodinách se nevyhnula pozornosti kolejní správy a vyvolávala časté konflikty.⁵² Mimo kolej se arabští studenti nejčastěji scházeli v restauracích a barech. Možnosti noční Prahy byly vlivem pounorových změn značně omezeny. Především vlivem boje proti alkoholismu a „patologickým“ projevům trávení volného času bylo pobývání v kavárnách a nočních klubech stigmatizováno.⁵³ Přesto se noční život zcela nevytratil a s počátkem 60. let se situace postupně měnila v jeho prospěch. Noční život se ale očividně nenesl jen v duchu zábavy, což dokládá fakt, že Lucerna bar byl v roce 1966 zcela uzavřen pro zahraniční studenty.⁵⁴ Stalo se tak zřejmě zčásti kvůli rasistickým útokům na studenty ze subsaharské Afriky. Dalším důvodem bylo negativní veřejné mínění o zahraničních studentech obecně. To podporovaly konflikty v barech, které často končily fyzickým násilím a zásahy policie. Velkou

⁴⁹ Petr ZÍDEK, *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*, Praha 2006, s. 41.

⁵⁰ AMZV, TO-O, Libanon 1960–1964, k. 1, 115/38, obal 43, správa o syrském studentovi Ibrahimovi Tomborovi, Bratislava 30. června 1962.

⁵¹ Pouze v případě, že nebyli v otevřeném sporu s domácím režimem.

⁵² AMZV, TO-O, SAR, 1945–1959, k. 7, 211/38, obal 7, zpráva MŠK pro MZV, Praha 19. listopadu 1957.

⁵³ M. FRANC – J. KNAPIK, *Volný čas*, s. 506.

⁵⁴ P. ZÍDEK, *Československo*, s. 39.

nelibost vzbuzoval i tzv. rasismus naruby, který československé úřady při řešení takových sporů uplatňovaly.⁵⁵ Československá vláda byla následně občany obviňována z financování studia zahraničních studentů a jejich protežování na úkor těch domácích. Tento názor živily nejen fyzické střety, ale i již zmíněné, na československé poměry extravagantní oblečení západního stylu.

Obrazu „arabských elegantů“ bychom ale neměli propadat příliš snadno. Máme důkazy i o chudých studentech, kteří si v Československu museli přivydělávat, aby mohli podpořit své rodiny v Sýrii. Nejčastěji se jim naskytla příležitost pracovat jako překladatelé z arabského jazyka. Mohli se také účastnit pracovních brigád.⁵⁶ Šlo především o studenty s rodinami, které na nich finančně závisely; ve většině případů to byli už vědecktí aspiranti. Naopak mladší Arabové, čerství maturanti, se snažili užívat si všeho, co jim československé poměry nabízely. Významným rozdílem mezi těmito dvěma skupinami byla odlišná sebeinterpretace jejich postavení jako zahraničních studentů v cizí zemi. Zatímco starší aspiranti se vnímali jako státní zaměstnanci či vědci, čerství středoškoláci byli pochopitelně impulzivnější. V cizím prostředí daleko od domova se hůře podrobovali autoritám a propadali pocitu bezstarostných prázdnin. Zjednodušeně lze říci, že věk hrál roli v míře využívání i zneužívání možností, které se jim v Evropě naskytly.

Jednou z takových možností byly ženy. Arabští studenti měli v evropském prostředí příležitost k seznámení s opačným pohlavím podle diametrálně odlišných společenských pravidel, než jaká platila v arabských zemích. Ačkoli se evropský středomořský region v menší míře podobal arabské androcentrické kultuře, přece jenom šlo o výrazný kontrast se společenskými poměry středoevropských měst. Komparace postavení žen v arabské a evropské společnosti si žádá hlubší analýzu, která ale není v rámci tohoto článku možná. Je důležité si uvědomit, že emancipační tendence žen se měnily nejen podle geografického měřítka, ale byly ovlivněny i sociálním postavením. To platí i pro arabský svět, kde žena není pouhým zahaleným stínem. Ve sledovaném období také hrály vliv sekularizační tendence v blízkovýchodním regionu, které alespoň v městském prostředí částečně zbavily genderové vztahy vlivu náboženství. Jak už bylo naznačeno, v Praze studovaly i Arabky. Přes všechny zmiňované problematické aspekty zobecnování lze s jistotou označit partnerské vztahy za jeden z největších kulturních rozdílů v životě mladých lidí mezi oběma oblastmi. Proto také v naprosté většině archivních zpráv zabývajících se životním stylem arabských studentů figurují zmínky o ženách. Nejčastěji jde o návštěvy na koleji. To je pochopitelné, jelikož na přelomu 50. a 60. let ženy a dívky v nočních podnicích působily podezřele.⁵⁷ Kolej tedy byla nejbezpečnějším místem pro schůzky. Dalším příkladem může být zpráva o chování syrských studentů z roku 1957, kteří „většinu času pryč věnují planým řečem a flirtu s děvčaty“.⁵⁸ Petr Zídek z rozhovoru s Dagmar Vaněčkovou, pracovnící Univerzity 17. listopadu v Praze v letech 1961–1969, vyvozuje, že jedním z důvodů nevráživosti československých studentů vůči těm zahraničním byly jejich velké úspěchy u dívek.⁵⁹ To je trochu zavádějící

⁵⁵ P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 357.

⁵⁶ Především ti, kteří studovali na Vysoké škole báňské v Ostravě, hojně využívali možnost brigád. AMZV, TO-O, SAR 1945–1959, k. 7, 211/38, obal 9, zpráva MŠK pro MZV, Praha 16. června 1958.

⁵⁷ Výjimkou byla účast na tzv. dancinžích nebo čajích o páté, kde se nepodával alkohol. M. FRANC – J. KNAPIK, *Volný čas*, s. 507.

⁵⁸ AMZV, TO-O, Sýrie 1945–1959, k. 2, 116/38, obal 29, zpráva o chování syrských studentů v ČSR, 5. listopadu 1957.

⁵⁹ P. ZÍDEK, *Československo*, s. 39.

závěr. Faktory, které ovlivňovaly vztah arabských a československých studentů, jsou mnohem plastičtější a byly naznačeny v různých částech této práce. O jisté opodstatněnosti tohoto názoru ale svědčí nejenom velké procento československých žen ve smíšených manželstvích s Araby, ale i časté narážky v archivních pramenech typu „byly zjištěny též jeho styky se ženami, což je u Arabů běžné“⁶⁰ apod. Podobnou narážku lze zachytit i v pozdější době, a to skrze populární kulturu, například ve filmu *Jak básníci přicházejí o iluze*.⁶¹ Základy takového vnímání Arabů a Afričanů lze vystopovat právě v první polovině 60. let.

Partnerské vztahy ze strany československých žen v tomto ohledu podporovala izolovanost Československa. Z hlediska takové perspektivy mohl vztah s cizincem některým ženám přinést pocit rebelie. Arabští studenti si zde vybudovali pověst svůdců, která byla umocněna i úzkostlivě dodržovanou galantností. Jednou z dalších racionálních motivací mohla být vidina odcestování z Československa. Ve velké většině smíšených arabsko-československých manželství tomu tak skutečně bylo. Značná část těchto manželství byla uzavřena již během studií. Například ze 150 iráckých studentů ve zprávě z 60. let bylo „velké procento studentů ženatých, většinou s čs. občankami“.⁶² Začíná tím další kapitola o problematice smíšených manželství, kulturních synkrezí v rámci jednoho manželství a uchování si identity v cizím prostředí. Zde jsem chtěla zdůraznit, že ačkoliv arabské komunity zůstaly relativně izolované a společenský styk udržovaly především v rámci svého kolektivu, partnerské a milenecké vztahy byly výjimkou a rámeček kolektivu přesáhly.

Politické aspekty

Studentské svazy

Izolace zahraničních studentů z rozvojových zemí byla v rozporu s původním úmyslem ideologicky působit na zahraniční studenty. Československé úřady ztrácely kontrolu a informace o vztazích a náladách, které ve skupinách panovaly, a odůvodňovaly tím i střety s ostatními studenty a mezi Araby navzájem. Ministerstvo školství a později Univerzita 17. listopadu v Praze se snažily donutit studenty, aby se sdružovali ve státních svazech. Předseda takového sdružení nebo svazu by pravidelně podával zprávy zastupitelství svého státu, československému ministerstvu školství a vysokým školám. Usilovalo se tím o usměrňování politických názorů i o kontrolu jejich živelnosti.⁶³ Vzorem pro organizační řád se stala tzv. zemljačestva, krajanská sdružení zahraničních studentů v SSSR.⁶⁴ Existence takovýchto sdružení byla odsouhlasena v roce 1953 a spadala pod ROH.⁶⁵ Po roce 1961 nad jejich činností převzala dohled Univerzita 17. listopadu. V případě arabských studentů

⁶⁰ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), fond Odbor pro mezinárodní styky (dále fond A 11), inv. j. 337, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Al-Hadithi Abdula Abdul Latif – poznatky, 1969.

⁶¹ Ve filmu se objevuje postava afrického studenta medicíny. Ten je vykreslen jako usměvavý, bezstarostný svůdník prožívající jeden románek za druhým. Více viz odkaz <http://www.csfd.cz/film/5247-jak-basnici-prichazeji-o-iluze/> (27. 4. 2013).

⁶² NA, fond Univerzita 17. listopadu v Praze, k. 136, i. č. 261, Svazy arabských studentů.

⁶³ P. URBÁŠEK – J. PULEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 357.

⁶⁴ NA, fond Ministerstvo školství a kultury (dále MŠK), Praha, sign. 26, k. 67, Organizace krajanských organizací zahraničních studentů v ČSR, 1952.

⁶⁵ NA, fond MŠK, Praha, sign. 26, k. 67, ROH, 11. října 1952.

zde existovaly dva organizační stupně. Zaprvé zde byl svaz všech arabských studentů, kde působili zástupci jednotlivých státních sdružení. Zajímavé je, že v pražském a bratislavském svazu byli vedle studentů z Iráku, Jordánska, Jemenu a Sýrie zastoupeni i ti ze Súdánu, který není v obecném povědomí považován za arabskou zemi. Překvapí i začlenění svazu kurdských studentů.⁶⁶ Dokonce se objevily snahy začlenit do sdružení i iránské studenty, ačkoliv nevíme, ze které strany takové tendence vycházely. Zadruhé se díky Univerzitě 17. listopadu a její snaze mapovat činnost svazů dovídáme o jednotlivých národních svazových sekcích. Máme k dispozici charakteristiku z roku 1968, která shrnuje jak jejich typologii, tak změny v průběhu několika minulých let. Zprávu je samozřejmě zapotřebí brát s rezervou, jelikož univerzita zohledňovala jen určité projevy a často je i interpretovala podle svých měřítek. Přesto není důvod zmíněné údaje alespoň částečně nevzít v potaz. Co se týče jejich zájmu o kulturu, univerzita konstatuje, že Arabové v porovnání s dalšími zahraničními studenty neprojevují velký zájem o kulturní dění v Praze. To potvrzuje jejich izolovanost a trávení volného času ve společnosti svých krajanů. Společné akce byly organizovány buď z osobní iniciativy, nebo přímo pod záštitou svazů. Ty pořádaly i slavnostní večery, například při příležitosti národních svátků.⁶⁷ Jeden ze syrských studentů podal Univerzitě 17. listopadu zprávu o průběhu večírku v klubu na koleji Strahov.⁶⁸ Jednalo se většinou o uzavřené akce, kde národností pestrost doplňovaly jen československé dívky. Šlo o taneční večírky, na nichž vystupovaly arabské taneční soubory. Hrála se převážně arabská hudba, kterou často produkovali sami studenti, a zábava se většinou protahovala do rána. Typické byly i vlastenecké projevy, tedy okázalé projevy hrdosti na vlastní původ. Z československé strany se takové chování interpretovalo jako přehnaný nacionalismus a setkávalo se většinou s nepochopením.

Pod kontrolou zahraničních úřadů

Studenti se v socialistickém bloku dostávali do nepříjemných situací i vlivem proměnlivého postoje jejich domácích vlád ke komunismu. Domácí politika ale neovlivňovala oficiální mezinárodní obchodní a kulturní dohody, ačkoliv postoj arabských autorit ke komunismu byl velice negativní. Země se navenek přátelily a arabští studenti dále přijížděli do Prahy. Důvody mezinárodní izolace Egypta a Sýrie v roce 1956, která byla jedním z motivů kulturních dohod se zeměmi východního bloku, s postupujícími léty vyčpěly, ale balancování blízkovýchodního regionu mezi Západem a Východem stále přetrvávalo. Faktem však zůstávalo, že ačkoliv arabské vlády toužily po nových technických odbornících a početnější prestižní inteligenci, rozhodně nestály o posílení místního komunistického hnutí. Sjednocená arabská republika dokonce v této souvislosti uvažovala v roce 1959 o zrušení stipendií pro studium v SSSR.⁶⁹ Egyptští studenti se totiž v Sovětském svazu příliš politicky angažovali a radikalizovali, což na zahraničním úřadu v Moskvě pochopitelně

⁶⁶ AMZV, TO-O, Libanon 1960–1964, k. 1, 115/38, obal 43, opis vyjádření SSAK v Bratislavě, Bratislava 13. 2. 1962.

⁶⁷ Například u příležitosti vzniku libanonské republiky (30. listopadu) nebo evakuace cizích vojsk ze Sýrie (12. dubna). Tyto akce se konaly nejčastěji v tzv. domech kultury a měly podobu společenských plesů.

⁶⁸ NA, fond Univerzita 17. listopadu v Praze, k. 136, i. č. 261, zpráva.

⁶⁹ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira 3. července 1959.

zaznamenali. Kontrola a vliv nad arabskými studenty nebyly možné v takové míře jako v Československu. Zdá se, že arabské vlády se v jednání se Sovětským svazem neodvážily zaujmout tak vyhraněné postoje jako v případě Československa.⁷⁰ Stipendia do SSSR sice v závěru nezrušily, ale Sjednocená arabská republika nevyužívala všechna Moskvou nabízená volná místa a regulovala vybírané obory. Politickými problémy se Arabové pochopitelně zabývali i v Praze. Tady vytvořili dva studentské výbory, které ministerstvo školství charakterizovalo jako „*levicový a pravicový*“.⁷¹ Informaci o rozdělení arabských studentů ale nelze vztáhnout na všechny. I jednotlivé tábory byly názorově heterogenní a především stále rozděleny národnostně. I přes panarabský trend 60. let se nikdy nepodařilo přesvědčit jednotlivé arabské země o bezpodmínečném přijetí této myšlenky. Současně musíme připustit, že někteří studenti zůstávali neutrální a politicky se neprojevovali. Bohužel ale tyto tři skupiny nedokážeme procentuálně vymezit.

Levicové radikalizaci arabských studentů měli zabráňovat kulturní atašé, jak zněl oficiální název této pozice. Máme ji potvrzenou v případě diplomatů Egypta, Sýrie a Iráku, kteří se ale mimo „své“ studenty zajímali i o činnost arabských studentů z jiných zemí. Ti pak byli ještě pod kontrolou vlastních zahraničních úřadů, pokud už v Praze existovaly. Jelikož ale v roce 1957 sídlil egyptský zástupce pro studentské záležitosti ve Vídni, většinou své žádosti směřovali na československé úřady. Podle zpráv z pozdějších let přesídlil egyptský kulturní přídělenec do Prahy, odkud střídavě cestoval po univerzitních městech střední Evropy. Pravděpodobně se vzrůstajícím počtem arabských studentů v Československu se Praha stávala strategičtější základnou. Kromě kulturních atašé na studenty působili i ostatní diplomaté a pracovníci zahraničních úřadů. Například vojenský přídělenec velvyslanectví Sjednocené arabské republiky v Praze se snažil přimět syrské studenty, aby raději studovali v západním Německu, nabízel jim pomoc při vyřizování stipendia a scházel se se syrskými a egyptskými studenty tihnoucími svými názory „doprava“.⁷² Právě v Německé spolkové republice byla největší skupina arabských studentů ze sousedních zemí. Ve zprávách ministerstva vnitra se dočteme o snahách iráckých studentů v NSR působit na studenty v Československu.⁷³ Údajně mělo jít o pravicovou skupinu tzv. „iráckých vlastenců“, podporovanou iráckou rozvědkou, a měli dostávat instrukce od diplomatů majících na starost zahraniční studenty. Podle československé strany měli lákat studenty ze socialistických zemí ke studiu v NSR a dokonce jim vyhrožovat vězením po návratu do Iráku. Údajně vlivem takového tlaku přestoupilo nejvíce studentů z východního Německa. Ve zprávě československé kontrarozvědky z roku 1961 je zmíněno dvanáct Iráčanů, kteří přestoupili na studia do západního Německa, a kterým byly z peněz irácké vlády okamžitě vyplaceny měsíční příspěvky 100 marek a zajištěno bezplatné stravování.⁷⁴ Byl-li vyvíjen takový tlak ze strany

⁷⁰ V případě studentů z Egypta a Sýrie máme potvrzeno, že jim jejich vláda (tedy vláda Sjednocené arabské republiky) vymohla výjimku ze studia marxismu-leninismu, a to minimálně od roku 1958. Nedá se určit, zda od tohoto povinného předmětu byli osvobozeni i ostatní zahraniční studenti. S největší pravděpodobností ale šlo jen o tu část arabských stipendistů, kteří měli placené studium československou nebo arabskou vládou. Absurdně vyzní stížnost dvou egyptských studentů Vysoké školy ekonomické z roku 1959 na to, že jsou nuceni skládat zkoušku z marxismu-leninismu. Lze si jen obtížně představit výuku ekonomie na konci 50. let bez vlivu marxistické ideologie. AMZV, TO-O, SAR, 1945–1959, k. 7, 211/38, obal 10, odpověď MŠK, Praha 15. července 1959.

⁷¹ NA, fond MŠK, Praha, sign. 26, k. 66, zahraniční studenti v ČSR.

⁷² NA, fond KSČ-ÚV-100/3, Praha – mezinárodní oddělení, sv. 185, a. j. 635, záznam 24. srpna 1960.

⁷³ ABS, fond A11, inv. j. 35, Odbor pre mezinárodné styky FMV, prenikanie NSR do Iráku, 1961.

⁷⁴ ABS, fond A11, inv. j. 35, Odbor pre mezinárodné styky FMV, prenikanie NSR do Iráku, 1961.

kulturních atašé, nešlo o přímou direktivu irácké vlády. Jde pravděpodobně o důsledek osobních sympatií arabských diplomatů, které korespondovaly s oficiálním kurzem jejich vlád. V případě Iráku, Egypta a Sýrie opravdu docházelo k lobbování pro studium v západních zemích a ke snaze kontrolovat život studentů v Československu. Současně arabští velvyslanci vytvářeli mezi studenty svoji síť konfidentů, kteří donášeli na ostatní studenty.

Pochopitelně se o aktivitu těchto „dohlížitelů“ začala zajímat československá kontrarozvědka. Je otázkou, do jaké míry jsou závěry československých tajných služeb ovlivněny paranoiou typickou pro špionážní prostředí. Některé informace jsou zajisté přibarvené. Například podezřívají iráckého kulturního atašé ze spolupráce s americkou nebo západo-německou rozvědkou. Československá kontrarozvědka v tomto směru pracovala v součinnosti s maďarskou, jelikož kulturní atašé střídali Prahu a Budapešť jako svoje přidělená města. V praxi to vypadalo tak, že například egyptský atašé trávil vždy dva týdny v jednom z těchto dvou měst.⁷⁵ Velvyslanectví Sjednocené arabské republiky v Budapešti udržovalo pravidelné styky se svými studenty, které nabádalo, aby vytipovávali studenty-komunisty i mezi ostatními arabskými studenty a nahlašovali jejich jména.⁷⁶ Navštěvovali je i na kolejích, kde pořádali společné besedy. Při představě těchto studentských večírků jsme hodně vzdáleni současné podobě studentské každodennosti. Setkávali se na nich arabští a afričtí studenti s pracovníky zahraničních úřadů svých zemí, z jejichž strany docházelo k intenzivnímu vyzvídání a navazování kontaktů za pragmatickým účelem.⁷⁷

Československá kontrarozvědka měla zřejmě o těchto kulturních pracovnících arabských vlád velmi špatné mínění. Vyplývá to alespoň z profilů, které vypracovala. V postavě Mohameda Salema Shakeeba nalezneme prototyp arabského šovinisty posedlého ženami. Vedle milenek, hádek se svojí ženou a dokonce pokusů o znásilnění, dopravních nehod, které způsobil svým mercedesem, a nezákonného obchodu s tuzexovými bony tráví tento „*lstivý, zlomyslný a podlézavý*“ Egyptčan čas tím, že navštěvuje noční podniky a je v každodenním styku s arabskými studenty v Praze.⁷⁸ Pokud se některý z nich kriticky vyjádřil o Násirově politice, měl ho Shakeeb poslat zpátky do Káhiry. Shakeebův irácký protějšek, Abdul Nouri Amír Al-Bassam, zapadá do stejného klišé. Mimo své povinnosti se zajímal především o ženy. O ČSSR má rozhlašovat, že je v ní bída a hlad, ostatně stejné závěry požadoval i od iráckých studentů.⁷⁹ Jazyk, jakým popisovali českoslovenští úředníci tyto osoby a jejich aktivity, vypovídá o udržovaném obrazu Araba v československém povědomí.

Podobnou zprávu máme i z roku 1968, kdy velvyslanectví Sjednocené arabské republiky v Praze zintenzivnilo svou kontrolu nad studenty. Dokonce pravidelně zvalo na informační schůzky své studenty z Maďarska. Schůzky se konaly i s jemenskými studenty a dokonce i s arabskými komunisty. Takto udržovalo velvyslanectví soustavný přehled o sympatiích studentů s domácí vládou.⁸⁰ Student na sebe mohl upozornit už tím, že se takovým schůz-

⁷⁵ ABS, fond A 11, inv. j. 487, Odbor pre mezinárodné styky FMV, pracovníci ZÚ ZAR v Praze – poznatky, 1963.

⁷⁶ Je zajímavé, že ve zprávách maďarské kontrarozvědky je u egyptských diplomatů zmíněna i protiizraelská činnost. Takovou zmínku v československých materiálech nenalezneme. Je možné, že docházelo ke konfliktům mezi arabskými diplomaty a početnou židovskou minoritou v Budapešti. ABS, fond A 11, inv. j. 419, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Činnosť rozvedných orgánov ZAR proti MER, 1962.

⁷⁷ AMZV, TO-O, Libanon 1960–1964, k. 1, 115/38, obal 43, správa o syrskom študentovi Ibrahimovi Tomborovi, Bratislava 30. června 1962.

⁷⁸ ABS, fond A 11, inv. j. 487, Odbor pre mezinárodné styky FMV, pracovníci ZÚ ZAR v Praze – poznatky, 1963.

⁷⁹ ABS, fond A 11, inv. j. 487, Odbor pre mezinárodné styky FMV, pracovníci ZÚ ZAR v Praze – poznatky, 1963.

⁸⁰ ABS fond A 11, inv. j. 636, Odbor pre mezinárodné styky FMV, Studenti SAR – informace z MLR, 1968.

kám vyhýbal. Od studentů byl také vyžadován souhlas s politikou strany Baas. Praha se ve druhé polovině 60. let stala „evropským centrem baasistů“, odkud jsou údajně řízeny všechny arabské studentské organizace v socialistických zemích jako konkurenční opozice těm komunistickým.⁸¹ Zdá se ale, že baasistů mezi studenty v socialistických zemích příliš nebylo, proto tu vyvíjely zastupitelské úřady takový tlak. Například iráčtí studenti v Praze byli podle zprávy československého ministerstva z roku 1963 převážně „protibaasistické“ orientace.⁸² Soustavná kontrola činnosti zahraničního úřadu Sjednocené arabské republiky nebyla v silách československých tajných složek, jelikož podle zprávy docházelo k častým návštěvám syrských studentů z ostatních zemí a sledování všech nebylo v jejich možnostech. Řešení studentských záležitostí a sporů s takto naladěnými pracovníky arabských zahraničních úřadů nebylo z československé strany snadné. Výše jmenovaný Shekeeb na návrhy řešení stížností ohledně chování arabských studentů většinou reagoval vyhýbavě. Zřejmě nebylo v jeho zájmu vzniklé problémy uhlazovat.

Problematická angažovanost arabských studentů a vzájemné konflikty

Obava baasistických režimů ze vzniku studentské opozice v socialistických zemích nebyla bezpředmětná. V roce 1963 se konaly před velvyslanectvím Iráku a Sýrie dvě demonstrace arabských a kurdských studentů. Během jedné demonstrace dokonce pronikli do budovy iráckého velvyslanectví.⁸³ Šlo zřejmě o důsledek nátlaku ze strany pracovníků velvyslanectví, kteří se snažili přimět studenty, aby vyjádřili politickou podporu domácím režimům. Bezprostředním důvodem k takovému projevu odporu bylo vydírání iráckých diplomatů, kteří vydávali stipendijní peníze jen výměnou za podpis na prohlášení podpory baasistické vládě. Demonstrací se účastnili i českoslovenští studenti a zdá se, že ne v zanedbatelném počtu. Obě dotčené vlády se na československé úřady obrátily s protestem, že akce podporuje. Pracovníci ÚV KSČ totiž dali k demonstraci souhlas, jelikož se domnívali, že půjde o pouhý tichý shromáždění symbolického rázu. Ačkoli Československo zaujímal k baasistickým režimům negativní stanovisko, muselo obě demonstrace odsoudit z obavy, aby nedošlo k narušení hospodářských kontaktů s oběma zeměmi. Například irácká vláda podle zprávy československého velvyslanectví v Bagdádu plánovala vyvodit z události „krajní důsledky“, jelikož policie v Praze nezasáhla a neposkytla jejímu úřadu ochranu.⁸⁴ Ministerstvo školství a kultury mělo na naléhání ministerstva zahraničních věcí arabské účastníky protestů upozornit, aby se věnovali výlučně studiu a nepoškozovali takovým chováním kulturní vztahy ČSSR. Současně mělo předejít teprve plánovaným demonstracím. Další podobný příklad toho, kdy arabští studenti v Praze projeví nespokojenost se situací v rodné zemi, byl postoj Alžírčanů v roce 1965. Po svržení osvobozené fronty Ahmeda Ben Belly ve stejném roce předali dva Alžírští studenti ČTK *Prohlášení alžírských studentů v ČSSR*.⁸⁵ V něm *sekce Národního svazu alžírských studentů v Československu* odsuzuje převrat jako hrubé porušení ústavy, vyzývá Alžírany k mobilizaci a žádá propuštění Ben

⁸¹ Tamtéž.

⁸² AMZV, TO-T, Irák 1960–1964, k. 2, 112/113, obal 4, odpověď na protest irácké vlády proti demonstraci a vniknutí do budovy iráckého ZÚ v Praze, 1963.

⁸³ AMZV, TO-T, Irák 1960–1964, k. 2, 112/113, obal 4, demonstrace arabských studentů v Praze, 1963.

⁸⁴ AMZV, TO-T, Irák 1960–1964, k. 2, 112/113, obal 4, Bagdád 17. října 1963.

⁸⁵ AMZV, TO-T, Alžír 1965–1969, k. 1, 251/113, obal 7, prohlášení alžírských studentů v Praze, 23. června 1965.

Belly. Opět tím československé orgány přivedly spíše k rozpakům. Nebylo v zájmu mezinárodní politiky prohlášení zveřejnit, později by mohlo dojít ke komplikacím při navazování styků s novou vládou. Proto se ministerstvo zahraničí rozhodlo nic nezveřejnovat s odůvodněním, že prohlášení není jmenovitě podepsané.⁸⁶

Československá strana se často dostávala do nepříjemných situací, které hrozily otevřeným sporem s některou z arabských zemí. Zjednodušeně se dá říct, že československá zahraniční politika v tomto ohledu hrála „dvoji“ hru. Na jedné straně strategicky v rámci studené války posilovala svůj vliv v arabských státech, ale současně se nevzdávala podpory tamních komunistických hnutí. V roce 1959 velvyslanectví Sjednocené arabské republiky zažádalo o návrat 16 syrských studentů s odůvodněním nástupu vojenské služby. Ve zhodnocení situace, které vyhotovilo ministerstvo zahraničních věcí, se celá záležitost staví do zajímavých souvislostí. Studenti Sjednocené arabské republiky jsou podle ní odvoláváni i z ostatních socialistických zemí a následně po příjezdu domů zatčeni.⁸⁷ Situaci si československé úřady vysvětlily jako součást perzekuce levicových aktivistů, která se v těchto letech v Sýrii odehrávala. Tento motiv odvolání ale nebyl v Praze samozřejmě potvrzený, vedly ho k němu pouze různé indicie, jako velvyslanectvím předem zakoupené letenky i konkrétní seznam studentů. Nešlo totiž o vládní stipendisty, ale o stipendisty Komunistické strany Sýrie a Libanonu a o studující na vlastní náklady, tedy ty, kteří si Československo vědomě vybrali. Definitivním potvrzením bylo, že sami studenti odmítli výzvu k návratu a požádali ministerstvo zahraničních věcí o pomoc.⁸⁸ Také československý velvyslanec v Damašku potvrdil, že jsou studenti domů lákáni fingovanými telegramy o smrti někoho z rodiny a po příjezdu zatčeni.⁸⁹ Československá strana se zaštitila mezinárodním právem, z jehož hlediska vyhovění žádosti o povolení delšího pobytu ze strany syrských studentů nebylo porušením suverenity cizího státu. Následně odmítla žádost o donucení studentů k návratu s argumentem, že se dotčení nedopustili žádného porušení zákonů ani vyloučení ze studia. Následků takového rozhodnutí si byly československé úřady vědomy, jelikož je ve zprávě výslovně uvedeno, že může nastat zhoršení vzájemných vztahů, ale současně pochybuje o nějakém radikálním vyostření.⁹⁰ Vynuceným vyhoštěním syrských studentů by ale utrpěla pověst československé komunistické strany, která by se po takovém činu hájila mnohem hůře než vyvracení pomluv ze strany Násirovy vlády, která byla proslulá svou nestálostí. Obdobné případy musely řešit i ostatní socialistické země. Například sovětské orgány „uklidily“ egyptského reportéra do NDR poté, co se odmítl i přes výzvy egyptských diplomatů vrátit domů. Z Moskvy poté přišla odpověď, že Egyptan již není na území SSSR a nemá o něm další zprávy.⁹¹

Arabští studenti se ale dopouštěli i přešlapů ve smyslu otevřené kritiky komunistické politiky nebo napadání domácích citlivých záležitostí. Pro srovnání máme k dispozici záznam rozhovoru mezi československým velvyslancem v Káhiře s jeho sovětským protějškem, kde jsou zmíněny problémy s egyptskými a syrskými studenty v Čínské lidové

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, 25. června 1959.

⁸⁸ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, 25. června 1959.

⁸⁹ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, obal 6, 14. dubna 1959.

⁹⁰ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, 25. června 1959.

⁹¹ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira 3. července 1959.

republiky a Sovětském svazu.⁹² V ČLR v době nepokojů v Tibetu v březnu 1959 studenti Sjednocené arabské republiky vystoupili na podporu Tibetu a rozšiřovali mezi čínskými studenty jakousi brožuru, pravděpodobně dovezenou z Egypta, která obsahovala protičínské a protikomunistické články. Brožuru následně zabavila správa pekingské univerzity, ale studenty nevyloučila z obavy narušení kulturních kontaktů.⁹³ Do stejné kapitoly patří i dopis od části iráckých studentů, kteří po srpnu 1968 odsoudili invazi vojsk Varšavské smlouvy, v němž žádají svoji vládu pravdivě referovat o událostech v ČSSR v místním tisku.⁹⁴

Motivem konfliktů mezi arabskými studenty navzájem byl nejčastěji zjištěný nacionalismus. Nejvíce se setkáváme se spory mezi Egyptany a Syřany na jedné straně a Iráčany na druhé. Z hlediska politické orientace šlo o spory zastánců politiky Násira s jeho odpůrci. Například na bratislavské koleji se odehrál incident mezi jemenským studentem a egyptským studentem, který byl placen velvyslanectvím Sjednocené arabské republiky za evidenci protinásirovských projevů mezi arabskými studenty. Jemenský student vyvěšoval na dveřích Egyptana koláže z novin zesměšňující Násira, což vyústilo ve fyzický spor, a dokonce v pobodání nožem.⁹⁵ Studenti Sjednocené arabské republiky zase vyhrožovali v roce 1959 československému ministerstvu zahraničních věcí, že pokud nedokáže zajistit jejich bezpečnost a potrestání studentů z Iráku, obrátí se na západní tisk a pomluví místní poměry.⁹⁶ Ačkoliv československé ministerstvo školství interpretovalo protestní výzvu jako „*neobvykle drzou*“, prepis originální verze tak nepůsobí. Dočteme se v ní o opakovaných potyčkách a provokacích od „*určité skupiny arabských studentů*“, kdy naposledy po útoku iráckého studenta utrpěl jeden ze studentů Sjednocené arabské republiky zlomeninu ruky.⁹⁷ Pod protestem je uvedeno 63 jmen studentů z Prahy, pět z Ostravy, tři z Liberce a jeden z Bratislavy. Pravděpodobně jde o všechny studenty z Egypta a Sýrie v Československu v roce 1959 vyjma těch na vojenské akademii v Brně. S řešením tohoto sporu se ministerstvo školství obrátilo na pana Shakeeba, který ale odmítl věc řešit s tím, že „*neomezuje studenty ve vyjadřování jejich citů*“.⁹⁸

Závěr

Arabští studenti se až na výjimky museli po absolvování studia vrátit do svých rodných zemí.⁹⁹ Od poloviny 60. let lze sledovat intenzivní zájem Univerzity 17. listopadu v sou-

⁹² Tamtéž.

⁹³ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, informace ze školských styků ČLR a SSSR se SAR, Káhira 3. července 1959.

⁹⁴ NA, fond Československý svaz mládeže – ústřední výbor, Praha, karton 1580, srpnové události a svět – dopis iráckých studentů.

⁹⁵ Jemenský student, který byl původcem násilí, byl na základě rozhodnutí disciplinární komise vyloučen. AMZV, TO-O, Libanon 1960–1964, k. 1, 115/38, obal 43, správa o sýrském študentovi Ibrahimovi Tomborovi, Bratislava 30. června 1962.

⁹⁶ AMZV, TO-O, Irák, k. 1, 112/38, obal 35, záznam, 24. 10. 1959.

⁹⁷ AMZV, TO-O, Irák, k. 1, 112/38, obal 35, opis výzvy studentů ze SAR, 2. října 1959.

⁹⁸ AMZV, TO-T, SAR 1955–1959, k. 1, 211/113, obal 6, jednání s panem Shakeebem, 27. listopadu 1959.

⁹⁹ Dosáhnout na povolení k pobytu mohl bývalý student dvojím způsobem. Buď našel způsob, jak být užitečný arabskému ZU v Praze, například nechat se jím zaměstnat, nebo se zavděčit československé straně. Toho dosáhl nejčastěji podpisem spolupráce s tajnou policií.

činnosti s československými zahraničními úřady v arabských zemích mapovat osudy těchto absolventů. Vedle přímého navazování kontaktů pořádaly zastupitelské úřady i kulturní akce, na které pochopitelně zvaly i československé manželky bývalých arabských studentů.¹⁰⁰ V roce 1966 se už o absolventech v Sýrii ve zprávě pro ministerstvo zahraničních věcí z Damašku mluví jako o početné a „vlivné skupině mezi syrskou inteligencí“.¹⁰¹ Přesto se Československu skrze ně nepodařilo významněji působit na místní poměry. Ačkoliv se s postupem času vyprofilovala skupina udržující pravidelný kontakt s československým velvyslanectvím, šlo spíše o přátelské vazby částečně motivované i touhou udržet alespoň minimální kontakt se zemí, kde nejméně šest let studovali.

Tímto jsme dospěli k nutnému zhodnocení působení arabských studentů v Československu ve sledovaném období, které je značně obtížné, a lze jej zjednodušeně rozdělit na dvě oblasti. Z hlediska politického rozměru šlo o jednoznačné selhání československých plánů. To plynulo z několika paradoxů, které se opakovaně linou celým tématem. Arabští studenti i přes možné sympatie k Československu nemohli po návratu domů tyto city otevřeně projevovat z důvodu již zmíněné averze místních vlád ke komunistům. Tyto sympatie byly většinou nostalgického charakteru ve smyslu vzpomínání na studentská bezstarostná léta, nikoli ztotožněním se s politickým zřízením. Zprvce byli arabští studenti po celou dobu života v Československu pevně semknuti a tím nadále sdíleli svoji kolektivní identitu. Zadruhé jde o následek toho, že obě strany, tedy československá i arabská, měly odlišná očekávání. Arabští studenti, stejně jako ti ostatní z rozvojových zemí, přijížděli do Československa se zkreslenými představami o místních poměrech. Od prvního setkání očekávali, že jim československé úřady budou maximálně vycházet vstříc. Angažovaní studenti zase počítali s poskytnutím materiální základny pro své politické aktivity.¹⁰² Naopak československá strana byla zaskočena požadavky studentů, které chtěla získat na svoji stranu a skrze ně prosazovat vlastní zahraniční zájmy. Tím lze charakterizovat společensko-kulturní rozměr celého tématu. Pobyt arabských studentů v Československu měl dopad i na československou společnost. Její vnímání Orientu bylo touto zkušeností jednoznačně ovlivněno; lze především konstatovat, že byly posíleny představy zde již existující. Z archivních pramenů zřetelně vystupuje obraz Araba jako „takového druhého“, který zapadá do orientalistického modelu jako nespolehlivý, extravagantní šovinista. Nespokojenost československé společnosti s protežováním zahraničních studentů zintenzivnila již přítomný strach z neznámého. Ten byl posílen nejen středoevropskou polohou, ale i pocitem izolace v rámci východního bloku, který byl konfrontován s velkým počtem studentů z exotických zemí. I přes výše zmíněné vzájemné zklamání zde ale zanechali arabští studenti svou „stopu“ a jejich osudy dokreslují nejen studentský, ale i každodenní život tehdejšího Československa.

¹⁰⁰ V roce 1966 třetina manželek syrských absolventů byly československé ženy, což je překvapivě vysoké číslo. AMZV, TO-T, Sýrie 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966.

¹⁰¹ AMZV, TO-T, Sýrie 1965–1969, k. 1, 116/113, obal 6, Damašek 7. října 1966.

¹⁰² P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 357.

Problematische Gecken. Arabische Studenten im Prag der 1950er und 1960er Jahre

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Problematik der arabischen Hochschüler in der Tschechoslowakei der 1950er und 1960er Jahre. Zur Einführung werden das Konzept des Bildes vom Anderen und die Orientalismus-Theorie als mögliche methodologische Zugänge zum eigentlichen Thema vorgestellt. Gleichzeitig werden anhand von Archivquellen konkrete Beispiele für die Interpretation der Haltung der arabischen und tschechoslowakischen Seite skizziert. Die Stereotype, die beide Seiten voneinander vertraten, decken den Bereich ihrer Werte auf. Es folgt ein Kapitel über die tschechoslowakische Politik der Stipendienvergabe. Doch waren Regierungsstipendien nicht die einzige Art und Weise zur Erlangung von Studienmöglichkeiten in der Tschechoslowakei. Stipendien wurden auch von örtlichen Studentenorganisationen, aber auch von arabischen kommunistischen Parteien und arabischen Regierungen vergeben. Eine wichtige Gruppe unter den arabischen Studenten in der Tschechoslowakei bildeten all jene, die sich das Studium selbst finanzierten. Sie überwogen im Laufe der 1960er Jahre zahlenmäßig die Stipendiaten. In den arabischen Ländern war nämlich das Interesse gewachsen, in den europäischen Ländern Hochschultitel zu erwerben, und die Wahl der Tschechoslowakei war von mehreren Faktoren beeinflusst. Neben dem großen Prestige, dessen sie sich dank Waffen- und materieller Lieferungen erfreute, spielte auch das Bewusstsein eine Rolle, dass das Studium in der Tschechoslowakei weitaus billiger war als in Westeuropa. Im zweiten Teil dieses Beitrags werden in einzelnen Unterkapiteln vor allem das Studium, das Alltagsleben und Konflikte behandelt. Die Auswahl der Themenkreise ergab sich vor allem aus dem Charakter der Archivadokumente. Das Studium der arabischen Studenten wurde meistens durch mehrere Faktoren erschwert. Vor allem war es für sie schwer, die Sprachbarriere zu überwinden, und zwar trotz Absolvierung eines Sprachkurses. Ein weiterer Grund mag in der komplizierten Interpretation des Verhaltens der jeweils anderen Seite gelegen haben. Während die arabischen Studenten von den tschechoslowakischen Ämtern maximales Entgegenkommen erwarteten, stießen sie auf der Gegenseite auf Unverständnis. Ihre Kommunikation wurde für arrogant und ihre Forderungen für übertrieben gehalten. Die tschechoslowakische Seite war auch von ihrem großen politischen Engagement überrascht. Dieses versuchte sie, mit Hilfe der Studentenverbände zu korrigieren. Letztere durchbrachen zum Teil die Isoliertheit der arabischen Studenten, doch betraf dies lediglich die Verbandsleitung. Die meisten Araber pflegten nur mit ihren Landsleuten engen gesellschaftlichen Kontakt. Ihre Parties in den Studentenwohnheimen sowie offizielle Aktionen des Studentenverbandes verliefen im Geiste der arabischen Kultur. Ihr Leben in Prag war auch durch die politische Entwicklung in ihren Heimatländern geprägt, und zwar vor allem durch die Mitarbeiter der arabischen Auslandsvertretungen, die sie systematisch kontrollierten.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Daniela Hannová
Filozofická fakulta UK, Praha
daniela.hannova@gmail.com